

فلسوفی که روش‌شناسی دین را از حاشیه بیرون کشید

طی برگزاری نشست تخصصی «علامه طباطبایی و بنیادهای فلسفه اسلامی در چشم‌انداز جهانی» در ایکنای آذربایجان شرقی، موضوعاتی همچون بازخوانی جایگاه اندیشه فلسفی علامه طباطبایی در گسترش فلسفه اسلامی و تحلیل نگاه جهانی به آثار ماندگار ایشان در عرصه عقلانیت و حکمت اسلامی مورد بررسی قرار گرفت.

ایکنا: طی برگزاری نشست تخصصی «علامه طباطبایی و بنیادهای فلسفه اسلامی در چشم‌انداز جهانی» در ایکنای آذربایجان شرقی، موضوعاتی همچون بازخوانی جایگاه اندیشه فلسفی علامه طباطبایی در گسترش فلسفه اسلامی و تحلیل نگاه جهانی به آثار ماندگار ایشان در عرصه عقلانیت و حکمت اسلامی مورد بررسی قرار گرفت.

۴۴ سال پیش در چنین روزی علامه طباطبایی نابغه علم و فلسفه و عرفان، حکیم و فقیه معاصر شیعه و مفسر بزرگ قرآن به دیدار حق شتافت. سیدمحمدحسین طباطبایی در سال ۱۲۸۱ شمسی، در خاندان علم و تقوا در تبریز متولد شد. مدت زیادی از تحصیل محمدحسین نمی‌گذشت که علاوه بر قرآن مجید، کتاب‌های گلستان، بوستان، اخلاق مصور، تاریخ معجم، ارشاد الحساب، نصاب الصبیان و دیگر کتاب‌های متداول در مدارس آن روز را فراگرفت.

علامه طباطبایی صرف و نحو و معانی و بیان را نزد مرحوم شیخ محمدعلی سرابی آموخت و پس از آن سطوح عالی در فقه، اصول، فلسفه و کلام را در زادگاه خود تحصیل کرد. وی از سال ۱۳۹۷ تا ۱۳۰۴ شمسی همه درس‌های مربوط به سطح را آموخت و با شور و شوق بسیاری کتاب‌های مربوط به ادبیات، فقه، اصول، کلام و معارف اسلامی را نیز فراگرفت. شهرت علامه طباطبایی در تهران و حوزه‌های علمی ایران، هنگامی آغاز شد که از تبریز به قم مهاجرت کرد و درس تفسیر و فلسفه و بحث و گفت‌وگوهای علمی را شروع کرد.

در همین راستا ایکنای آذربایجان شرقی نشست‌ی را با حضور حجت الاسلام سعید علیزاده، رئیس دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تبریز، میکائیل جمال پور، عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تبریز، هاله عبدالهی راد، مدیرمسئول موسسه فرهنگی مبین و مدرس دانشگاه، خسرو کنعانی، سرپرست سازمان جهاددانشگاهی استان برگزار کرد.

فلسوفی که روش‌شناسی دین را از حاشیه بیرون کشید

میکائیل جمال پور، عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تبریز، در این نشست معرفی علامه محمدحسین طباطبایی را به عنوان یکی از چهره‌های شاخص سال ۲۰۲۶ که روزهای گذشته اعلام شد، تریک گفت و اظهار کرد: ثبت جهانی شخصیت علامه طباطبایی، نشان دهنده به رسمیت شناخته شدن جایگاه علمی علامه و هم فرصتی برای معرفی گسترده تر اندیشه‌های ایشان در سطح جهانی است. یکی از ابعاد برجسته شخصیت علامه طباطبایی، دیدگاه‌های فلسفی ایشان و نقش مؤثرشان در گسترش فلسفه اسلامی است.

وی همچنین درباره دیدگاه علامه طباطبایی در موضوع «اعتباریات» گفت: ایشان اعتباریات را نه امر جعلی و ساختگی، بلکه پدیده‌ای میان دو حقیقت می‌دانند؛ حقیقت پیشین عالم واقع و حقیقت پسین نیازهای انسان.

جمال پور ادامه داد: در تبیین سرایت حکم از یک موضوع به موضوعی دیگر نیز نقش «قوه وهم» را مطرح می‌کنند و معتقدند که اعطای حکم در اعتباریات بیش از آنکه براساس تخیل باشد، براساس قدرت وهم صورت می‌گیرد. این بخش مهمی از دستگاه فکری علامه است و موجب می‌شود اعتباریات جایگاهی بسیار تأثیرگذار پیدا کنند.

فلسوفی که روش‌شناسی دین را از حاشیه بیرون کشید

علامه طباطبایی؛ فلسوفی که روش‌شناسی دین را از حاشیه بیرون کشید

حجت الاسلام سعید علیزاده، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز نیز با اشاره به ثبت جهانی نام علامه طباطبایی در یونسکو، این رخداد را فرصتی مهم برای بازشناسی سهم بزرگ اندیشه اسلامی در افق جهانی دانست و گفت: این رخداد نه تنها احترام به شخصیت علامه است، بلکه یادآور ضرورت بازبینی و بهره‌برداری علمی و فرهنگی از آثار ایشان در داخل جامعه نیز هست. متأسفانه گاه فلسفه اسلامی و آثار بزرگان آن در سطح داخلی ناشناخته یا کم‌ارج گرفته شده است؛ در حالی که میراث فکری ما از بسیاری ظرفیت‌های موجود در سطح عمومی جلوتر و غنی‌تر است.

وی افزود: یکی از دستاوردهای مهم علامه طباطبایی، تأکید بر مباحث روش شناسی و معرفت شناسی دینی بود؛ موضوعی که در سنت فلسفه اسلامی کمتر به صورت نظام مند مطرح شده بود. آموزه هایی مانند «اعتباریات»، نقش «قوه وهم» و «تخیل خلاق»، و تمایز میان عقل نظری و عقل عملی، از نوآوری های ایشان است که در تفسیر المیزان و رساله ها و مقالات ایشان به وضوح قابل مشاهده است.

علیزاده ادامه گفت: علامه طباطبایی نشان داد که دین علاوه بر بعد نجات اخروی، دارای کارکردهای اجتماعی بنیادین نیز هست. پس از تأیید حقانیت دین توسط عقل نظری، عقل عملی باید زمینه هایی را فراهم آورد که آموزه های دینی به قواعد و قوانین اجتماعی و نهادی قابل اتکا تبدیل شوند؛ فرآیندی که جامعه ای منظم، عادل و متمدن را می سازد. این رویکرد تفاوت بنیادین با تحلیل های صرفاً کارکردگرایانه غربی دارد، زیرا علامه هم مبانی معرفت شناختی و وجودشناختی دین را تضمین می کند.

عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز درباره اهمیت «وهم» و «تخیل» در اندیشه علامه تشریح کرد: علامه تخیل خلاق را نه صرفاً به عنوان سازوکار روان شناختی، بلکه به عنوان افق ظهور هستی در آگاهی انسان می فهمد. انسان با خیال خلاق حقایق ملکوتی و مثالی را به صورت ادراک وجودی تجربه می کند. این دیدگاه پیوندی میان عرفان شیعی، نظریه اصالت وجود و فلسفه عملی برقرار می کند و امکان استخراج احکام اعتباری و قواعد اجتماعی را فراهم می آورد.

وی همچنین بر اهمیت کاربردی این آموزه ها در هنر، فرهنگ و نهادهای اجتماعی تأکید کرد و گفت: وقتی تخیل خلاق به عنوان منبع معرفتی پذیرفته شود و اعتباریات پایه های فلسفی پیدا کنند، هنر ایرانی _ اسلامی می تواند در قالبی منسجم و فلسفی ظهور یابد و حامل ساختارهای معرفتی و تمدنی شود. این امر به تقویت پیوند میان فلسفه اسلامی، هنر و نهادهای فرهنگی کمک می کند و در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی مؤثر است.

علیزاده با تأکید بر ضرورت پژوهش های تخصصی و برنامه های آموزشی افزود: باید مجموعه های آموزشی و پژوهشی درباره روش شناسی و معرفت شناسی علامه تدوین و منتشر شود و کارگاه ها و نشست های تخصصی پیرامون مباحثی مانند اعتباریات، عقل عملی و تخیل خلاق برگزار شود. همچنین کمیته ای علمی برای رصد و مقابله با سوءاستفاده از مفاهیم فلسفی در فضای عمومی و رسانه ای شکل گیرد.

این استاد دانشگاه تبریز بیان کرد: میراث علامه طباطبایی آغاز راه است و ما مسئولیت داریم آن را با پژوهش های دقیق و کاربردهای متعهدانه پاس بداریم و در خدمت توسعه علمی، فرهنگی و تمدنی جامعه قرار دهیم.

فیلسوفی که روش شناسی دین را از حاشیه بیرون کشید
تقویت بعد عقلانی نظام فلسفی اسلامی

هاله عبداللهی راد، دانش آموخته دکتری فلسفه دین و مدیرمسئول مؤسسه فرهنگی مبین نیز در ادامه نشست به دستاوردهای فلسفی و دینی علامه محمدحسین طباطبایی که نوآوری های قابل توجهی در حوزه فلسفه اسلامی محسوب می شوند، اشاره و اظهار کرد: یکی از مهم ترین نوآوری های علامه طباطبایی این بود که نظام فلسفی اسلام را از حالت صرفاً شهودی و عرفانی، که صدرالمآلهین بر آن تأکید داشت، کمی خارج کرده و بُعد عقلانی آن را تقویت کرد. این رویکرد نقش مهمی در تبیین دین ایفا می کند؛ زیرا علامه معتقد بودند دین تنها برای سعادت اخروی نازل نشده، بلکه دارای کارکردهای اجتماعی نیز هست.

وی افزود: به باور علامه، کارکرد اجتماعی دین ناشی از «عقل عملی» است. بدین معنا که پس از تأیید حقانیت دین توسط عقل نظری، عقل عملی با بهره گیری از ادراکات اعتباری، قوانین و قواعد مناسب برای جامعه انسانی استخراج می کند. نتیجه این فرآیند شکل گیری جامعه ای دیندار، منظم، عادل و متمدن است. این نگاه، علاوه بر آنکه با برخی نظریه های جامعه شناسی غرب مانند دورکیم مقایسه می شود، فراتر رفته و بر موضوع اینکه دین حقیقت و هم کارکرد اجتماعی دارد، تأکید می کند.

عبداللهی راد در ادامه تشریح کرد: در تحلیل مراتب «وهم» و «خیال»، علامه طباطبایی رویکردی کاملاً فلسفی و هستی شناختی داشتند. ایشان معتقد بودند انسان با تخیل خلاق خویش، حقایق ملکوتی را به صورت ادراک وجودی تجربه می کند و این تجربه در افقی میان عالم ماده و عالم قدس رخ می دهد. این دیدگاه در آثار ایشان از جمله «رسالت الولاية» به روشنی تبیین شده و نشان دهنده تلفیق عرفان شیعی با نظریه «اصالت وجود» است.

این مدرس دانشگاه همچنین مطرح کرد: این دستگاه فکری، الهام بخش شاگردان و پیروان علامه از جمله دکتر سیدحسین نصر بوده است، که در آثار خود مفهومی به نام «علم قدسی» را معرفی می کنند؛ علمی که ریشه در اتصال و شهود دارد و فراتر از

داده های صرفاً تجربی است.